

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Глобалізація світового простору, сучасні міграційні, інформаційні та макроекономічні процеси, зростання етнічної та расової свідомості, розширення міжнародного співробітництва зумовлюють перехід від політики етноцентризму до ствердження ідеалів полікультурного суспільства, що функціонує на засадах плюралізму та партнерства. Освітня система при цьому розглядається як фундамент формування здатності суб'єктів суспільного простору до міжкультурної взаємодії на принципах демократії, рівних прав та можливостей.

Основні концептуальні положення пріоритетних напрямів реформування освіти з позицій полікультурності визначаються низкою державних документів України, таких як: Конституція України, Національна доктрина розвитку освіти, Концепція національного виховання, Державний стандарт базової і повної середньої освіти.

Вирішення питання формування полікультурності учнів потребує вироблення здатності у сучасного вчителя до ефективної діяльності в умовах полікультурного соціуму, оскільки від нього залежатиме адаптація молодого покоління до нових соціокультурних умов. Необхідність перегляду вимог до професійних якостей сучасного вчителя світової літератури з позицій компетентнісного наповнення зумовлена суперечністю між визнаною на державному рівні багатоманітністю соціокультурного простору, необхідністю впроваджувати ідеї полікультурної освіти під час викладання предмета та фактичною спроможністю вчителів формувати відповідний світогляд в учнів, умінням педагогів використовувати полікультурні принципи, методи, засоби навчання.

Проблему полікультурності світоглядної позиції особистості та впровадження полікультурної освіти в педагогічний процес досліджували українські та зарубіжні науковці: Р. Агадуллін, М. Бахтін, Дж. Бенкс, В. Болгаріна, Е. Беррі, К. Беннет, Л. Гончаренко, С. Драгоєвіч, А. Джуринаський, М. Красовицький, І. Лощенова, П. Макларен, В. Мілютіна, А. Перотті, Дж. Хартлі, Н. Якса та ін. Важливого значення підготовці якісно нового складу педагогічних кадрів, здатного до ефективної діяльності в нових соціальних умовах, надають науковці І. Васютенкова, В. Кузьменко, І. Хупсарокова та ін.

Діяльність сучасного вчителя світової літератури передбачає створення умов для розвитку поліцентричності світогляду учнів засобами предмета «Світова література». Отже, ефективність цієї діяльності залежатиме від рівня сформованості в них полікультурної компетентності.

Поглибити, оновити професійну та загальну культуру вчителя світової літератури покликана система післядипломної освіти. Одна з провідних ролей у процесі вдосконалення професійної компетентності вчителів світової літератури належить системі підвищення кваліфікації, оскільки ця система є консолідуючою ланкою між змінами освітньої парадигми та практичною реалізацією новітніх тенденцій у професійну діяльність вчителів.

У педагогічній літературі проблеми професійної підготовки вчителів досліджувались багатоаспектно: вивчення особливостей навчання у системі

післядипломної освіти (І. Зязюн, С. Змеев, Н. Кузьміна, С. Крисюк, Л. Ващенко, А. Маркова, Л. Набока, Н. Ничкало, В. Олійник, В. Пуцов, Л. Пуховська, Н. Протасова, В. Семиченко, С. Сисосва, М. Скрипник та ін.); аналіз організаційно-педагогічних умов розвитку компетентностей (Р. Агадуллін, В. Введенський, Н. Вінник, Н. Волкова, А. Маркова, Е. Зеєр, Н. Кузьміна, І. Перестороніна, О. Пометун, О. Попова, А. Хуторський та ін.); особливості підготовки вчителів світової літератури до професійної діяльності (С. Бондар, Р. Гурін, І. Слоневська, С. Сафарян та ін.).

Аналіз наукової літератури та практики організації курсів підвищення кваліфікації виявив відсутність концептуальних розробок ефективного розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури. Отже, на сучасному етапі існує нагальна потреба в оновленні підходів до визначення змісту, форм, методів роботи з вчителями на засадах культурологічного, компетентнісного, діяльнісного підходів.

З огляду на викладену актуальність та недостатню розробленість цієї проблеми в теорії та практиці темою нашого наукового дослідження є **«Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми Університету менеджменту освіти НАПН України «Зміст і методичне забезпечення навчальних курсів з проблем євроінтеграції в системі післядипломної педагогічної освіти» (РК 0106U002460). Тема дослідження затверджена вченою радою Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 3 від 28.02.2007), погоджена Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 7 від 26.10.2010).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити модель та умови розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації.

Відповідно до поставленої мети були визначені **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблем полікультурності, полікультурної освіти вчителів світової літератури в теорії та практиці.
2. Визначити структурні компоненти полікультурної компетентності вчителів світової літератури як складової їх професіоналізму.
3. Розробити та обґрунтувати модель розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації.
4. Обґрунтувати педагогічні умови формування полікультурної компетентності вчителів світової літератури.
5. Розробити й експериментально перевірити ефективність моделі та педагогічних умов розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації.

Об'єкт дослідження – полікультурна компетентність вчителів світової літератури та її формування в післядипломній педагогічній освіті.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації.

У процесі досягнення визначеної мети було використано такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення філософських, педагогічних, психологічних, методичних джерел з проблем полікультурності, світоглядної позиції особистості, полікультурної освіти вчителів компетентнісного, культурологічного спрямування освітньої системи, що дали змогу визначити та узагальнити підходи до вирішення проблеми розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури; моделювання, що дозволило розробити модель розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури; анкетування, тестування, які використовувались з метою виявлення рівня сформованості полікультурної компетентності до та після проведення експериментального навчання; бесіди, тематичні дискусії, спостереження, експертна оцінка, що використовувались для з'ясування та вивчення професійних якостей вчителів, джерел мотивації пошуку новітніх підходів до педагогічної діяльності, сформованості навичок знаходження варіантів вирішення проблем міжкультурної взаємодії; методи статистичної обробки даних, які допомогли визначити достовірність отриманих під час проведення педагогічного експерименту результатів.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на курсах підвищення кваліфікації вчителів світової літератури інституту післядипломної освіти Університету імені Бориса Грінченка (м. Київ) (довідка про впровадження № 228 від 12.11.2010), Севастопольського міського гуманітарного університету (довідка про впровадження № 24 від 30.11.2010), Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 177/02-08 від 28.12.2010), Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (довідка про впровадження № 01-7/710 від 13.11.2010). До експерименту було долучено 547 вчителів світової літератури (з них до контрольної групи входила 271 особа, до експериментальної – 276 осіб). У дослідженні взяли участь голови районних методичних об'єднань вчителів світової літератури та викладачі інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Дослідження проводилось у три етапи протягом 2005–2010 років.

Перший етап (2005–2006 рр.). Теоретичне осмислення, аналіз, систематизація та узагальнення ступеня дослідженості визначеної проблеми в науково-методичній літературі, планування експериментального дослідження, визначення наукового апарату дослідження, конкретизація поставлених завдань, розробка основних засад методики проведення експерименту, організаційна підготовка експерименту.

Другий етап (2006–2008 рр.). Розробка критеріїв та відповідних показників рівнів розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури,

проведення констатувального етапу експерименту, визначення стану фахового зростання вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації в контексті удосконалення їх полікультурної компетентності, розробка моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації, обробка, аналіз та узагальнення отриманих на констатувальному етапі дослідження результатів.

Третій етап (2008–2010 рр.). Проведення формувального експерименту: навчання вчителів світової літератури відповідно до вимог запропонованої моделі та розробленої методики навчання з розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури, аналіз, систематизація, узагальнення результатів проведення формувального етапу педагогічного експерименту, статистична обробка результатів педагогічного експерименту, перевірка ефективності запропонованої методики розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації, оформлення результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів:

- *вперше* розроблено та експериментально перевірено модель формування полікультурної компетентності вчителів світової літератури в підвищенні кваліфікації;

- *виявлено та обґрунтовано* педагогічні умови, дотримання яких ефективно вплинуло на педагогічну діяльність вчителя світової літератури в полікультурному освітньому просторі;

- *уточнено* поняття «полікультурна компетентність вчителя світової літератури»;

- *визначено* критерії сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури;

- *удосконалено* змістове наповнення курсів підвищення кваліфікації вчителів світової літератури в контексті розвитку їх полікультурної компетентності;

- *подальшого розвитку* набули теорія та практика розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в підвищенні кваліфікації.

Практичне значення педагогічного дослідження полягає у впровадженні в практику технологій формування полікультурної компетентності, розробці й апробації під час проведення експерименту спецкурсу «Полікультурна компетентність як фактор професійного зростання вчителів світової літератури», вхідного та підсумкового тестів для визначення рівнів сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури, що можуть бути використані викладачами закладів післядипломної педагогічної освіти. Результати проведеного дослідження доцільно використовувати в процесі визначення змістового наповнення курсів підвищення кваліфікації вчителів світової літератури.

Особистий внесок дисертанта. В роботі у співавторстві з В. І. Пуцовим теоретично обґрунтовано структурні компоненти системи післядипломної педагогічної освіти та визначено її значення в професійному становленні педагога.

Апробація результатів дослідження здійснювалась особисто дослідником шляхом доповідей та обговорення в межах науково-практичних конференцій та семінарів різних рівнів: Всеукраїнська науково-практична конференція «Неперервна освіта: проблеми, пошуки, перспективи» (м. Суми, 2007 р.); Всеукраїнська науково-методична конференція «Професійна підготовка вчителів в умовах впровадження кредитно-модульної системи» (м. Київ, 2007 р.); Міжнародна науково-методична конференція «Формування ціннісно-мотиваційного ставлення педагогів до проблеми збереження здоров'я» (м. Київ, 2008 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 2009 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Психологічні проблеми становлення фахівців в умовах соціальних трансформацій» (м. Київ, 2009 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Професійний розвиток педагога в системі безперервної освіти» (м. Рівне, 2010 р.); Наукова конференція «Педагогічна майстерність у вимірах сучасних технологій учіння і виховання» (м. Київ, 2010 р.); Педагогічні читання пам'яті видатного вченого – педагога О. С. Дубинчук (м. Київ, 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Андрагогіка і ціложиттєве навчання: освітні ідеали людини і суспільства» (м. Київ, 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні тенденції освіти дорослих у сучасному вимірі» (м. Полтава, 2010 р.).

Публікації: Результати дослідження висвітлено в 6 публікаціях, 5 з них опубліковано у фахових виданнях, включених до списку ВАК України.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 251 найменування. Основний зміст дослідження викладений на 201 сторінці, робота містить 21 таблицю, 16 малюнків, 9 додатків. Загальний обсяг дисертації – 334 сторінки (з них 27 сторінок – список використаної літератури, 108 сторінок – додатки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається об'єкт, предмет, мета, завдання й методи дослідження. Розкрито методологічні основи дослідження, його наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо апробації результатів педагогічного дослідження.

У першому розділі **«Полікультурна компетентність вчителів як науково-теоретична проблема»** зроблено аналіз стану дослідженості проблеми полікультурності як якісної ознаки особистості, концептуальних, засад впровадження ідеології полікультуралізму в різні сфери суспільної діяльності, зокрема – в освітню систему, уточнено поняття полікультурної компетентності вчителя світової літератури як складової його професіоналізму, досліджено стан фахового зростання вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації в контексті їх полікультурної компетентності.

У результаті проведеного аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми полікультурності, полікультурного підходу в освіті було виявлено, що ці поняття

визначились як науково-педагогічна проблема та набули наукового значення лише наприкінці XX століття. Сутністю поняття «полікультурність» науковці Р. Агадулін, В. Болгаріна, Л. Голік, Л. Гончаренко, Я. Гулецька, А. Джуринський, В. Кузьменко, І. Лощенова, С. Ністо, Дж. Бенкс, К. Беннет та ін. вважають співіснування багатьох культур, жодна з яких не є домінуючою. Проте до сих пір тривають наукові дискусії щодо змістових компонентів цього поняття.

Аналізуючи стан розробленості проблеми полікультурності, ми дійшли висновків, що науковці (М. Баяновська, Г. Єлізарова, В. Макаєв, Л. Панова, А. Перроті та ін.) більше уваги приділяють розробці та впровадженню ідей полікультуралізму як концептуального підходу, ідеології, що має на меті визнання культурного розмаїття та розвиток умінь міжкультурної взаємодії в різних сферах суспільної діяльності, розумінню змістового навантаження цієї дефініції. Однак дослідженню проблем становлення особистості в контексті її полікультурності, структуроутворюючим компонентам такої якості людини, формам і методам розвитку полікультурності приділяється недостатньо уваги.

В Україні до сьогодні немає чітко визначених розбіжностей між зазначеними дефініціями. Науковці А. Абсаямова, О. Антонюк, О. Биков, В. Котигоренко, С. Саржан та ін. розмежовують поняття «полікультуралізм» та «полікультурність»; інші дослідники (О. Гриценко, Л. Гончаренко, Є. М'яка та ін.) їх ототожнюють.

Ми розуміємо полікультурність як особливий системотворчий компонент у структурі особистості, її якість, що передбачає визнання багатоманітності культурного простору та здатність до міжкультурної взаємодії.

Провідну роль у процесі формування полікультурності світоглядної позиції особистості науковці надають освітній сфері, визнаючи полікультурний підхід в освіті домінуючим у цьому контексті (М. Баяновська, Л. Волик, О. Гукаленко, Я. Гулецька, Х. Барік, Дж. Хартлі, П. Маккларен та ін.). Важливими проблемами, що знаходяться у колі наукових інтересів учених, є дослідження теоретичних аспектів полікультурної освіти, її ролі в процесі становлення світоглядної позиції особистості, технологій впровадження ідей полікультуралізму в зміст навчання, підготовки якісного викладацького складу, здатного до педагогічної взаємодії із суб'єктами освітнього простору в умовах полікультурного простору.

Ми визначили полікультурну освіту як освіту та виховання особистості в дусі діалогічності, цінування культурних надбань людства, певним чином побудовану систему навчально-виховного процесу, в основі якої триєдина мета: усвідомлення різноманітності соціокультурного простору через оволодіння знаннями з полікультурності; виховання толерантної людини, здатної до функціонування в багатокультурному соціумі; розвиток умінь міжкультурного об'єднання на засадах рівноправності.

Аналіз теоретичних джерел виявив, що деякі аспекти формування полікультурності вчителів гуманітарного циклу в науковій літературі були висвітлені (Л. Гончаренко, І. Лощенова). Проте увага дослідників на проблемі формування полікультурності вчителів світової літератури була зосереджена

недостатньо. Практичне впровадження ідей полікультуралізму у викладання предмета «Світова література» стає неможливим, якщо не спирається на фундаментальну обізнаність вчителів у теоретичних та технологічних аспектах полікультурної освіти. А тому провідним у цьому контексті є розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

Досліджуючи проблему розвитку полікультурної компетентності як однієї з провідних компетентностей у структурі професійної діяльності вчителів світової літератури, було проаналізовано та узагальнено запропоновані різними науковцями трактування понять «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «професіоналізм», уточнено їх сутність та структурні компоненти стосовно вчителя світової літератури.

Професійну компетентність вчителя світової літератури ми визначили як інтегроване утворення особистості вчителя світової літератури, яке синтезує в собі необхідні компетентності (конкретно-предметна, психолого-педагогічна, особистісно-мотиваційна) та відповідні компетенції (літературознавча, читацька, соціокультурна, здатність до самоосвіти, самопізнання), взаємовплив яких сприяє ефективній педагогічній взаємодії в процесі вивчення предмета.

До структури професіоналізму вчителя світової літератури, на нашу думку, має входити не тільки досконало сформована професійна компетентність, а й полікультурна компетентність, яка визначена нами як здатність вчителя світової літератури до діяльності в умовах багатокультурного простору, що вміщує ціннісно-мотиваційну детермінанту (синтез особистісних і морально-етичних якостей людини), когнітивну детермінанту (знання особливостей функціонування полікультурного простору) та діяльнісно-креативну детермінанту (оволодіння технологіями впровадження полікультурності до змісту навчання), оптимальна взаємодія яких призводить до готовності фахівця ефективно функціонувати в зазначених умовах.

Дослідження стану фахового зростання вчителів світової літератури в контексті сформованості полікультурної компетентності виявило, що зміст навчання на курсах підвищення кваліфікації спрямований здебільшого на удосконалення методичної та фахової компетентностей вчителів світової літератури. Така спрямованість не завжди відповідає засадам розвивальної освітньої стратегії, ядром якої є дієвість та відповідальність вчителя, орієнтація фахівця на набуття широкої культурологічної освіченості, мотивація до самовдосконалення, саморозвитку.

Дослідження рівня розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури спричинило необхідність визначення критеріїв сформованості полікультурної компетентності та відповідних показників. Такими критеріями стали: сформованість ціннісно-мотиваційної детермінанти полікультурної компетентності; сформованість когнітивної детермінанти полікультурної компетентності; сформованість діяльнісно-креативної детермінанти полікультурної компетентності. Серед показників визначено: здатність до життєвого та професійного самовизначення; стиль педагогічної діяльності, наявність таких якостей, як: толерантність, діалогічність, гуманістичність; усвідомлення культури як соціального

явища; усвідомлення необхідності інтеграції національної культури в світовий культурний простір та збереження її самобутності; уміння донести через національну культурну свосвідність ідеї позитивного ставлення до вивчення зразків світової культури; знання основних закономірностей функціонування полікультурного суспільства; володіння основними категоріями та складовими полікультурної освіти; опанування змісту, форм, методів, засобів та принципів викладання предмета на засадах полікультуралізму.

З метою з'ясування наявного рівня сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури нами було проведено дослідження на базі інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, Севастопольського міського гуманітарного університету, Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз навчальних планів закладів підвищення кваліфікації виявив, що зміст навчання на курсах підвищення кваліфікації вчителів світової літератури не передбачає полікультурного спрямування. Серед тематики, що запропонована вчителям світової літератури, визначено питання особливостей формування читацької компетенції школярів, організації та проведення олімпіад, координації роботи методичних служб для створення єдиного методико-інформаційного простору, теми, що стосуються прийомів, форм і видів робіт, перевірки рівня навчальних досягнень учнів із світової літератури.

Констатувальний етап експерименту засвідчив, що вчителі світової літератури володіють знаннями з полікультурності, уміннями впроваджувати в зміст предмета «Світова література» ідеї полікультуралізму переважно на низькому (54,3 % – експериментальна група; 51,4 % – контрольна група) та недостатньому (22,9 % – експериментальна група; 25,7 % – контрольна група) рівнях.

Аналіз результатів анкетування та вхідного тестування показав, що більшість вчителів, які брали участь в опитуванні, недостатньо обізнані в особливостях полікультурного підходу до освіти, орієнтовані, здебільшого, на удосконалення методичної та фахової компетентності.

Отже, розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури буде ефективним за умови внесення змін до змістового наповнення курсів підвищення кваліфікації, введення тематики, спрямованої на формування не тільки педагогічних, фахових знань, а й широкої культурологічної освіченості, особистісного розвитку як запоруки професіоналізму вчителя світової літератури.

У другому розділі **«Концептуальні засади розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації»** актуалізується проблема розробки моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури, визначаються її структурні компоненти, що дає можливість аналізувати такі системні властивості з точки зору ефективності їх застосування, визначаються педагогічні умови, дотримання яких сприяє позитивній динаміці в процесі формування цієї компетентності.

Одним із структурних елементів розробленої моделі (рис. 1.) стала мета – формування полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації, що реалізовувалась через виконання певних завдань.

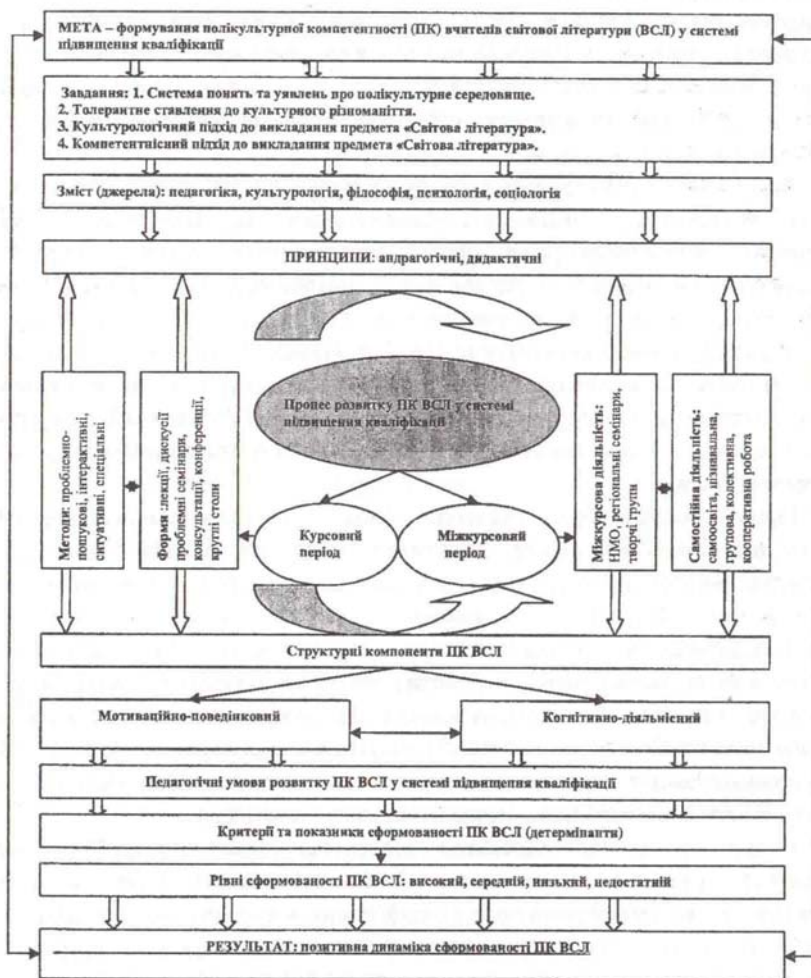

Рис. 1. Модель розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації

Визначення змістової бази для формування цієї компетентності у вчителів було обумовлено необхідністю їх широкої обізнаності у теоретичних основах суміжних наук: історії, філософії, педагогіки, психології, культурології, соціології та

ін. Фундаментом побудови цієї моделі стали основні дидактичні та андрагогічні принципи.

Процес розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури є складноструктурованим, оскільки включає не тільки період навчання на курсах підвищення кваліфікації, а й міжкурсний період. Серед форм та видів роботи з вчителями визначились: у курсовий період – проблемні лекції, семінари, тематичні дискусії, тренінги; у міжкурсний період – круглі столи, проблемні семінари, тематичні засідання методичних об'єднань вчителів світової літератури на шкільному та районному рівнях.

Структурними компонентами полікультурної компетентності вчителів світової літератури визначено мотиваційно-поведінковий та когнітивно-діяльнісний компоненти. Визначення рівня сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури складається з методичної, психолого-педагогічної, організаційно-технологічної та емоційно-вольової складової. Виокремлення цих компонентів дало змогу визначити критерії, показники та рівні сформованості цієї компетентності (високий, середній, низький, недостатній), а також педагогічні умови розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації, дотримання яких сприяло позитивній динаміці в процесі її розвитку.

Такими умовами було визначено: оновлення змісту освітніх стратегій у системі післядипломної освіти; оновлення змісту підвищення кваліфікації на принципах демократичності, відкритості, цілеспрямованості, гуманізму; наявність моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури у системі підвищення кваліфікації; культурологічна та полікультурна спрямованість підготовки викладача-андрагога до роботи з вчителями світової літератури в системі підвищення кваліфікації; кореляція навчальних програм підвищення кваліфікації вчителів світової літератури в контексті набуття полікультурності; функціонування в багатокультурному середовищі; активізація пізнавально-пошукової діяльності шляхом освоєння новітніх педагогічних технологій викладання.

У третьому розділі **«Дослідно-експериментальна апробація та аналіз результатів розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації»** висвітлюються організаційні та технологічні аспекти проведення педагогічного експерименту, в процесі якого перевірялась повнота переліку показників сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури, обґрунтованість і доцільність забезпечення певних педагогічних умов розвитку зазначеної компетентності та ефективність запропонованої методики розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури у системі підвищення кваліфікації.

На підготовчому етапі було обрано об'єкти педагогічного експерименту, проведено експертизу структури системи показників і критеріїв оцінювання рівнів

сформованості цієї компетентності. До експериментальної групи увійшли 276 осіб, до контрольної – 271 особа.

Апробація запропонованої концептуальної моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури у системі підвищення кваліфікації передбачала проведення експертної оцінки обґрунтованих і сформульованих нами показників рівнів сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

Експертами виступали голови районних методичних об'єднань вчителів світової літератури та викладачі інститутів післядипломної педагогічної освіти. Зазначені спеціалісти надали оцінку запропонованим перелікам показників сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури за трьома основними блоками критеріїв: ціннісно-мотиваційна детермінанта полікультурної компетентності; когнітивна детермінанта полікультурної компетентності; діяльнісно-креативна детермінанта полікультурної компетентності.

Отримані експертні оцінки повністю підтвердили обґрунтовану нами систему показників і критеріїв сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

Для підтвердження правильності встановлення нами педагогічних умов реалізації запропонованої концептуальної моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури було проведено анкетування груп експертів з керівників методоб'єднань вчителів світової літератури та викладачів ППО.

У 93 % випадків експерти позитивно оцінили необхідність запровадження запропонованих та обґрунтованих нами педагогічних умов розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації.

На констатувальному етапі проводилось вимірювання наявного рівня сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури до експериментального навчання, здійснювався порівняльний аналіз рівня самооцінювання та вхідного тестування вчителів світової літератури, було узагальнено та систематизовано результати констатувального етапу. Проводились різноманітні семінари, круглі столи з питань запровадження ідей полікультурної освіти у викладання предмета «Світова література».

На формуальному етапі здійснювалось навчання слухачів згідно із запропонованою концептуальною моделлю та розробленою методикою навчання з розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури. Слухачам було запропоновано спецкурс «Полікультурна освіта як фактор професійного зростання вчителів світової літератури», зміст якого зорієнтований на набуття теоретичної обізнаності вчителів світової літератури щодо основних закономірностей функціонування полікультурного простору, оволодіння основними поняттями та категоріями полікультурності, а також на розвиток умінь впровадження полікультурних технологій у процес викладання предмета «Світова література».

Програма спецкурсу була побудована за модульним принципом і містила два модулі з відповідною кількістю годин: модуль I – Теоретико-історичні аспекти запровадження полікультурної освіти; модуль II – Практично-діяльнісні аспекти ефективного функціонування в умовах полікультурного простору. Навчання відбувалось за очно-дистанційною формою у три етапи. Перший етап – настановча сесія в період проходження курсів підвищення кваліфікації вчителів світової літератури. Другий етап – дистанційний, передбачав самостійну роботу вчителів світової літератури без відриву від роботи. Третій етап – вихідний контроль, який відбувався у вигляді захисту творчих робіт та відповідей на тестові завдання, що визначили рівень сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

Технологією навчання було передбачено застосування різних форм і методів навчання. Поряд із традиційними методами й формами особлива увага приділялась застосуванню спеціальних методів формування полікультурності вчителя світової літератури: метод знаходження спільного та пошуку відмінностей, метод боротьби зі стереотипами, розвитку толерантності, пошуку майбутнього співробітництва.

Важливе значення в процесі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури надавалось міжкурсовому періоду, структурними компонентами якого ми визначили: тематичні конференції вчителів світової літератури, круглі столи, що проводились у межах методичних об'єднань шкіл, консультації, проблемні семінари, самоосвітня діяльність та ін.

На формуальному етапі проводилось повторне вихідне самооцінювання та підсумкове експертне вимірювання рівнів сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури; порівняльний аналіз результатів експертної та контрольної груп за підсумками реалізації запропонованої концептуальної моделі; перевірка достовірності й статистичної значущості ознак підвищення об'єктивності самооцінки сформованості полікультурної компетентності та поліпшення результатів експертного вимірювання рівнів сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури експериментальної групи; узагальнення результатів.

Узагальнені результати діагностичного дослідження щодо динаміки змін у рівнях сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури подано в таблиці 1.

Для визначення статистичної значущості та достовірності результатів, отриманих у процесі проведення експерименту, використовувались статистичні критерії Крамера-Уелча, Макнамари, хі-квадрат.

Отже, кількість вчителів експериментальної групи, рівень яких до експериментального навчання визначився як недостатній, зменшилась після експериментального навчання на 17,2 %, кількість вчителів з високим рівнем збільшилась на 22,9 %.

Таблиця 1

Результати розподілу слухачів експериментальної (276 осіб) та контрольної (271 особа) груп за рівнями сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури

Рівні сформованості ПК	До експериментального навчання				Після експериментального навчання			
	Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група	
	К-сть вчит.	%	К-сть вчит.	%	К-сть вчит.	%	К-сть вчит.	%
Недостатній	63	22,9	71	25,7	15	5,7	62	22,9
Низький	150	54,3	142	51,4	85	31,4	124	45,8
Середній	47	17,1	39	14,3	93	34,3	54	20,0
Високий	16	5,7	24	8,6	78	28,6	31	11,4

Примітка. ПК – полікультурна компетентність.

Динаміку розподілу слухачів експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури на різних етапах організації експериментального навчання у системі підвищення кваліфікації зображено на гістограмі (рис. 2).

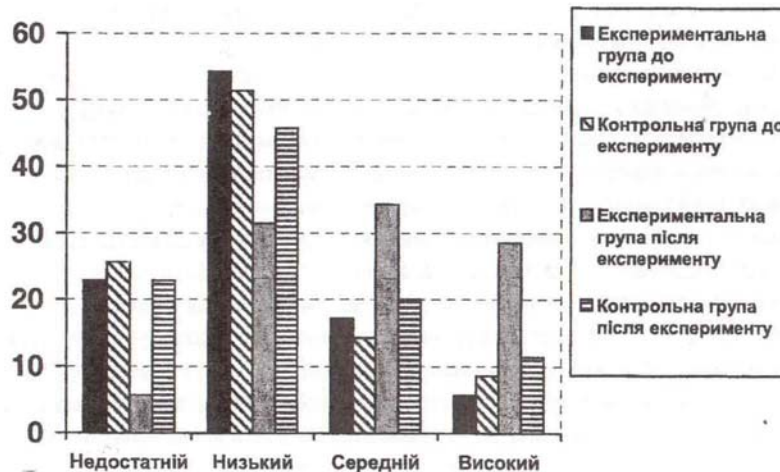

Рис. 2. Гістограма розподілу слухачів експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури на різних етапах організації експериментального навчання у системі підвищення кваліфікації

Аналіз результативності та ефективності запровадження у систему підвищення кваліфікації моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури виявив, що результативність запровадження моделі розвитку полікультурної компетентності у систему підвищення кваліфікації, що вимірювалась кількістю тих вчителів, які змінили на позитивне своє ставлення до запропонованої моделі, становила 62 %; ефективність запровадження зазначеної моделі – 47,1 %.

Приріст відносної кількості слухачів за рівнями сформованості полікультурної компетентності на високому рівні в експериментальній групі становить 22,9 %, в контрольній групі – 2,8 %.

Подані результати підтвердили ефективність розробленої методики, педагогічних умов та моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури, що стали суттєвими чинниками в процесі підвищення рівня розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації.

ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз науково-педагогічної літератури виявив, що розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури є достатньо новою категорією наукової думки. Визначення змістового наповнення та формальних ознак суміжних понять: полікультурність, полікультуралізм та інші – різні, а інколи протилежні. Відмічена відсутність концептуальних розробок щодо технологій формування даної компетентності вчителів світової літератури.

Необхідність розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури зумовлена їх практичними потребами реалізовувати завдання згідно з полікультурним підходом в освіті, необхідністю подолання суперечностей між академічністю в освіті та орієнтацією на застосування отриманих знань у процесі вирішення проблем адаптації особистості до нових соціокультурних умов. Аналіз практики організації та проведення навчання на курсах підвищення кваліфікації вчителів світової літератури засвідчили відсутність системного підходу до процесу розвитку цієї компетентності, орієнтацію на поглиблення лише методичної та фахової компетентності без достатнього врахування індивідуально-виробничих потреб, необхідність культурологічного наповнення змісту навчання на курсах підвищення кваліфікації. Як результат, переважна більшість вчителів світової літератури (77,2 %) до початку експериментального навчання мали недостатній та низький рівні сформованості полікультурної компетентності.

2. Полікультурна компетентність вчителя світової літератури – це складноструктурована здатність вчителя світової літератури адаптуватись до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища, що базується на загальнокультурологічних, соціологічних, психологічних, філософських, літературознавчих,

історичних та інших знаннях про світ. Ця компетентність передбачає наявність у своїй структурі сформованості не лише теоретико-методичних аспектів педагогічної діяльності вчителя світової літератури (знання методів, принципів, функцій полікультурної освіти), а й сформованості мотиваційно-діяльнісних аспектів (уміння адаптуватись до нових соціокультурних умов, здатність до рефлексії педагогічної діяльності, критичність мислення, відсутність стереотипності мислення, уміння впроваджувати ідеї полікультуралізму в зміст предмета «Світова література» та ін.).

Професіоналізмом вчителя світової літератури є не лише досконалий рівень сформованості професійної компетентності, але й сформованість полікультурної компетентності, що передбачає відповідну світоглядну позицію та широку культурологічну освіченість фахівця. Взаємодія професійної та полікультурної компетентностей призводить до готовності вчителя світової літератури ефективно виконувати педагогічну діяльність в умовах полікультурного середовища.

3. Аналіз наукової літератури та практика організації навчання в системі підвищення кваліфікації виявив відсутність цілісного дослідження, де була б подана модель розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури. Цей факт спричинив необхідність побудови такої моделі, в якій подано: технологію формування полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації; структурні компоненти полікультурної компетентності вчителів світової літератури; критерії та показники сформованості полікультурної компетентності вчителів; різні форми та методи роботи у курсовий та міжкурсний періоди; педагогічні умови ефективного розвитку цієї компетентності.

4. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови ефективного розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації, що визначились на основі організаційно-технологічних аспектів (оновлення змісту навчання на курсах підвищення кваліфікації, наявність моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури, активізація пізнавально-пошукової діяльності шляхом освоєння новітніх педагогічних технологій викладання) та методичних аспектів цього процесу (кореляція навчальних програм підвищення кваліфікації вчителів світової літератури в контексті набуття полікультурності педагогічної діяльності вчителя світової літератури та ін.).

5. У результаті експериментального навчання кількість слухачів експериментальної групи (276 осіб), рівень полікультурної компетентності яких визначився на початку експерименту як недостатній, зменшилась на 17,2 %. Кількість слухачів з низьким рівнем сформованості полікультурної компетентності зменшилась на 20,9 %. Кількість вчителів з середнім рівнем сформованості полікультурної компетентності збільшилась на 17,1 %, з високим рівнем – на 22,9 %. Зміни рівнів сформованості полікультурної компетентності у вчителів світової

літератури, які входили до контрольної групи (271 особа), виявились незначними згідно зі статистичним вимірюванням.

Отримані результати дали можливість підтвердити припущення про ефективність запропонованої методики формування полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

Теоретичне обґрунтування, побудова та впровадження в практику моделі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури, що вміщувала процедуру підтвердження сформульованих нами показників, реалізації певних педагогічних умов, спостереження за змінами в рівнях сформованості полікультурної компетентності, що відбувались під впливом запропонованого нами спецкурсу та змін, внесених до змісту курсів підвищення кваліфікації вчителів світової літератури, стали суттєвими чинниками в процесі розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

Результати дослідження можуть бути використані в системі роботи закладів післядипломної освіти: обласних інститутів, районних (міських) методичних кабінетів (центрів) та безпосередньо в процесі організаційно-методичної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі.

Разом з тим подане дослідження не вичерпує всіх проблем, що пов'язані з діяльністю вчителів світової літератури в умовах полікультурного середовища. Перспективним напрямом є порівняльні дослідження процесу розвитку полікультурної компетентності вчителів гуманітарного циклу в країнах Європи та України; узагальнення передового світового досвіду щодо розвитку полікультурної компетентності майбутніх учителів світової літератури; розроблення професіограми вчителя світової літератури з урахуванням сформованої полікультурної компетентності, що значно підвищить якість викладання предмета «Світова література»; культурологічна та полікультурна підготовка викладачів-андрагогів до педагогічної взаємодії із суб'єктами освітнього простору, розроблення методики формування полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Котенко О. В. Актуалізація проблеми полікультурної компетентності вчителів / О. В. Котенко // Професійна підготовка вчителів в умовах впровадження кредитно-модульної системи : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. / редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, О. В. Караман [та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2007. – С. 29–32.
2. Пуцов В. І. Післядипломна освіта-складова неперервної професійної освіти / О. В. Котенко, В. І. Пуцов // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – 2008. – Ч. 2 : Неперервна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – С. 204–208.
3. Котенко О. В. Полікультурна освіта вчителів / О. В. Котенко // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 7. – С. 66–73.

4. Котенко О. В. Компетентнісний підхід в удосконаленні професіоналізму сучасного вчителя / О. В. Котенко // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 4. – С. 71–78.

5. Котенко О. В. Післядипломна освіта вчителів у сучасних вимірах / О. В. Котенко // Обрії. – 2010. – № 1 (30). – С. 11–14.

6. Котенко О. В. Педагогічні умови розвитку полікультурної компетентності вчителів зарубіжної літератури як фактор зростання професіоналізму / О. В. Котенко // Імідж сучасного педагога. – 2010. – № 10 (109). – С. 38–41.

АНОТАЦІЯ

Котенко О. В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України. – Київ, 2011.

Дисертація присвячена дослідженню теоретичних та методичних засад розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної педагогічної освіти. В роботі проаналізовано стан дослідженості проблеми полікультурності особистості вчителя світової літератури, полікультуралізму, впровадження полікультурного підходу в освітню систему України. Розроблено критерії та показники, визначено рівні сформованості полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

Теоретично обґрунтовано та розроблено модель розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури. Визначено педагогічні умови ефективного розвитку полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі підвищення кваліфікації. Розроблено спецкурс «Полікультурна компетентність вчителів світової літератури як фактор професійного зростання», що має на меті оволодіння вчителями світової літератури основними поняттями та категоріями полікультурності, а також розвиток умінь впровадження полікультурних технологій у процес викладання предмета «Світова література».

Ключові слова: полікультурність, полікультурна компетентність, критерії, показники, рівні сформованості, модель, педагогічні умови ефективного розвитку полікультурної компетентності, розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури.

АННОТАЦИЯ

Котенко О. В. Развитие поликультурной компетентности учителей мировой литературы в системе последипломного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – ГВУЗ «Университет менеджмента образования» НАПН Украины. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и методических аспектов развития поликультурной компетентности учителей мировой литературы в системе последиplomного педагогического образования.

В первом разделе «Поликультурная компетентность учителей как научно-теоретическая проблема» проведен анализ состояния разработки проблемы поликультурности как качественной характеристики личности, а также рассматриваются проблемы внедрения в образовательную практику Украины идей поликультурного образования.

В ходе анализа конкретизировано понятие «поликультурная компетентность учителя мировой литературы». Определены структурные компоненты профессионализма учителя мировой литературы, который включает в себя не только досконально развитую профессиональную компетентность, а также одну из ключевых компетентностей в структуре личности – поликультурную.

Разработаны критерии поликультурной компетентности учителей мировой литературы: формирование ценностно-мотивационной детерминанты, когнитивной детерминанты, деятельно-креативной детерминанты поликультурной компетентности; показатели сформированности данной компетентности, среди которых: способность к жизненному и профессиональному самоопределению, стиль педагогической деятельности, наличие таких качеств у учителя мировой литературы как толерантность, диалогичность, гуманность, знание основных закономерностей функционирования поликультурного общества, владение основными категориями поликультурности, умение внедрять поликультурные технологии в процесс преподавания предмета «Мировая литература».

Определены уровни сформированной поликультурной компетентности учителей мировой литературы: высокий, средний, низкий, недостаточный. Проведен анализ существующего уровня сформированной поликультурной компетентности учителей мировой литературы на констатирующем этапе педагогического эксперимента, который определил преобладание низкого и недостаточного ее уровня.

Во втором разделе «Концептуальные положения развития поликультурной компетентности учителей мировой литературы» актуализируется проблема разработки модели развития поликультурной компетентности учителей мировой литературы, определяются ее структурные элементы, что позволяет анализировать такие системные свойства с точки зрения их применения, определяются педагогические условия, существенно влияющие на динамику формирования данной компетентности.

В ходе этого исследования разработана модель развития данной компетентности, базой для которой являются основные дидактические и андрагогические принципы. Теоретически обоснованы и определены педагогические условия эффективного развития поликультурной

компетентности учителей мировой литературы в системе последиplomного образования, соблюдение которых способствовало позитивной динамике развития данной компетентности. Разработан и введен в практику спецкурс «Поликультурная компетентность учителей мировой литературы как фактор профессионального роста», включающий в себя теоретические и практические аспекты преподавания мировой литературы согласно принципам, методам, формам и средствам поликультурного образования. Также введен в практику постоянно действующий проблемный семинар «Поликультурное образование: проблемы и перспективы», который предоставляет учителям практическую помощь в процессе введения положений поликультурного образования в процесс преподавания предмета «Мировая литература».

В третьем разделе «Опытно-экспериментальная апробация и анализ результатов развития поликультурной компетентности учителей мировой литературы» освещаются организационные и технологические аспекты проведения педагогического эксперимента, в процессе которого проверялась полнота перечня показателей сформированной поликультурной компетентности учителей мировой литературы, обоснованность и целесообразность обеспечения конкретных педагогических условий развития данной компетентности, а также эффективность предлагаемой методики развития поликультурной компетентности учителей мировой литературы.

Опытно-экспериментальная апробация предлагаемой методики, а также анализ результатов педагогического эксперимента статистически подтвердил ее результативность в процессе формирования поликультурной компетентности и целесообразность обоснованных педагогических условий развития данной компетентности. Согласно статистическим методам с достоверностью 95% подтверждены динамика в развитии поликультурной компетентности учителей мировой литературы, входящих в экспериментальную группу и обучающихся по предлагаемой методике, а также изменения в уровнях развития поликультурной компетентности под влиянием разработанного спецкурса.

Ключевые слова: поликультурность, поликультурная компетентность, критерии, показатели, уровни развития, модель, педагогические условия эффективного развития поликультурной компетентности, развитие поликультурной компетентности учителей мировой литературы.

ANNOTATION

Kotenko O. V. The development of world literature teachers' policultured competence in the post-diploma educational system. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – SHEE «University of Educational Management» of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2011.

The dissertation focuses on the theoretical and methodical research of the world literature teachers' polycultured competence in the post-diploma educational system.

The state of the scientific study of the world literature teacher personality's polycultivation, polyculturalism, polycultured approach in the educational system are analysed in the work. It has been worked out the criterions and showings and the forming levels of the world literature teachers' competence has been determined. The model of world literature teachers' competence has been worked out and grounded theoretically.

The pedagogical conditions of the effective development of the world literature teachers' competence in the post graduate training system are determined.

The special course «The polycultured competence of the world literature teachers as a factor of the professional growth» has been determined.

The main purpose of this course is to take possession of the basic concepts and categories of polycultivation by world literature teachers and the development of the introduction skills of polycultured technologies in the world literature subject teaching process as well.

Key words: polycultivation, polycultured competence, criterions, indices, forming levels, model, pedagogical conditions of the effective development of the polycultured competence, the development of the world literature teachers' polycultured competence.